

Šachová hra v Žirovnici

80 let od založení šachového odboru při SK Žirovnice

Šachový odbor SK Žirovnice, založený v roce 1934 zásluhou Bořivoje Rataje, vznikl jako jeden z občanských spolků. Šachy byly u nás známé, možná je hrál některý z žirovnických hradních a zámeckých pánů a od 19.století, kdy se perleťářští obchodníci a tovaryši vydávali za obchodem a na zkušenou do Vídně i do evropských zemí, se jistě na těchto cestách s hrou šachovou setkali a naučili se ji hrát.

Dříve než si řekneme, jak si vedli žirovničtí šachisté, připomeňme, že šachová hra původem z Orientu se v Čechách podobně jako v celé Evropě šířila zejména po křižáckých výpravách. V Dalimilově kronice (1314) je zmínka v hlavě 34. : „budem kniežaty jako šachy hráti“, což naznačuje, že na začátku 14. století a možná i dříve se už šachy v Čechách hrály.

Prvním česky psaným dílem o šachové hře jsou Knížky o šašiech z konce 14.století od našeho rodáka Tomáše Štítného, který se inspiroval dílem o této hře od Jacoba de Cessolis, dominikána z Remeše, rodem z Lombardie. Štítný zčásti uvádí překlad díla, zčásti přidává zmínky ze Starého zákona, poznatky z české historie, přísloví a přirovnání. Také Knížky o šašiech přinášejí, stejně jako další díla Štítného, mravní naučení v duchu křesťanských zásad. Šachové figury a způsob hry symbolizují v jeho pojetí společnost a její uspořádání, ale jsou pro něj také vhodným prostředkem ke kritice soudobých nešvarů, z nichž mnohé trápí i společnost dnešní.

Štítný doporučuje šachy jako *vtipnou hru, která více záleží na rozumu než na štěstí a nesvádí tedy k zahálce, která je smrtí a pohřbem živého člověka, máti hříchu a macechou ctnosti*. Vznik šachů spojuje Štítný s legendou o babylonském mudrci, který vymyslel šachovou hru, aby jejím prostřednictvím ukázal králi, jaký má být v království pořádek, čím království hynou a čím se upevňují. Čtyřúhlá šachovnice symbolizuje podle Štítného čtyři základní ctnosti - *rozšafnou opatrnost, uměřenost, statečnost a spravedlnost*, které musí království stejně jako panství nebo hospodářství mít, nemá-li se rozpadnout.

Figura šachového krále symbolizuje vznešenost, krásné mravy, rozum. Král má být člověkem, ne medvědem ukrutným, ne vystrašeným zajícem, ne husou, ne všetečnou opicí. Má být uměřený v řeči, nemá se obklopotat „*chatrnými a lehkými lidmi*“, má být velkorysý a strpět i kritiku, musí být spravedlivý, má mít Boha v srdci, v ústech i činech.

Také šachová královna inspirovala Štítného k charakteristice královny skutečné - *té nemá chybět ženskost, má zachovávat křesťanské obyčeje a číst dobré knihy. Má se vyvarovat lehkomyšlnosti, všetečnosti, zvědavosti, vylouvání se a vykrucování a tělesných svodů. Nemá používat „ličidla“, neboť žena, která se líčí, vytáhne si přirozenou barvu z lící a je jako vařená*.

Rytíři (jezdci) jsou v šachu vytvořeni tak, aby byla na nich patrna rytířská čest, statečnost a víra v Boha, od něhož je všechno vítězství a dobrodružství.

Štělce nazývá Štítný popy a připodobňuje je ke kněžím a rádcům krále. Mají se střežit opilosti, nenávisti, hněvu a strachu. Mají radit upřímně, věci tajné držet v utajení a spravedlivě soudit v duchu Písma, které říká: „Malého i velkého rovně soudit budeš!“

Věž v šachové hře nazývá Štítný rochem a přirovnává tuto figuru k úředníkovi, který má být věrný králi i obci.

Pěšáci, v podání Štítného piešci, mají podobu podle osmi zaměstnání obecného lidu v té době, kdy Knížky o šašiech vznikly: jedni obdělávali zemi, což bylo ceněno nejvýše, druzí dělali řemesla ve stoje, třetí vsedě, čtvrtí byli kupci, pátí apatekáři (lékárníci), šestí hostinští, sedmí městští služebníci, kteří brány zamykají, mýto a trhový poplatek vybírají, osmí těkači (poslové), vyzvědači a lotři. Pěšáci by měli ctít Boha a nepropadat pýše, svárům, závisti, hněvu a opilství. Z toho, co vyrobí, by měli dávat almužny, desátky a živit pány světské i církevní.

Tahy šachovými figurami se řídí podle jejich postavení a podle vztahů mezi nimi.

O porovnání toho, jak se shodují nebo liší tahy šachovými figurami v pojetí Štítného a v pojetí dnešním, jsem požádala pana Antonína Edera, dlouholetého žirovnického šachového hráče.

Štítný píše, že „*král šach*“ může vyjet „*na každú stranu okolo sebe*“, ale ne z prvního na třetí pole. Platí to i v dnešním šachu?

AE : *Ano, král táhne i bere všemi směry, kolmo vpřed nebo vzad, vodorovně nebo vlevo a také šikmo, ale vždy jen o jediné pole.*

O pohybu královny píše Štítný, že „*vždy jedno jezdí na kosu (šikmo)*“ a nejezdí nikdy jako „*rytieř s dékú (s dýkou)*, má se tíše mieti, neb stud a tichost lépeť ženy ozdobyje nežli mužský chod“. Ale jako pop (střelec) móż někdy vprvé vytrhnúti“. V jedné ze šachistických příruček se uvádí, že v původním šachu, jak jej znal středověk, se tato figura nazývala fers (vezír) a mohla se pohybovat jen v šikmém směru o jedno pole. Název královna prý pochází z 15.století, ale Štítný tuto figuru nazývá královnou už ke konci 14.století, a to podle Francouze Jacoba de Cessolis, jehož dílo o šachách vyšlo ve 13.století, takže evropský název figury i způsob jejího chodu, ovlivněný francouzskou a španělskou kurtoazií, se musel objevit už mnohem dříve.

AE: *Ať už se figura královny objevuje ve středověku vrcholném nebo pozdním, je jí na šachovnici přiřčena velká moc, a to platí i dnes. Může se pohybovat všemi směry do „nekonečna“ , její chod je prodlouženým chodem krále, ale přesahuje ho.Může tahat jako jako všechny ostatní figury kromě koně (jezdce).*

O rytíři čili o figuře jezdce píše Štítný toto: „*Rytieř jezdí na třetie pole s černého na bielé a s bieleho na černé, takže odpolu kosú jde a rovně odpolu. To, že na kosú jede rytieř, opatrnost a múdry úklad znamená, a že jede rovně, to udatstvie a silu mieni. A tak obé to spolu má rytieř mieti, i udatstvie i opatrnost. /.../doníž (dokud) sedí na svém miestě, jedno na tři pole móż odtud; a když roch (věž) se hne, odtud bude na čtyři moci, a sede-li před král, bude moci na šest polí; a bude-li uprostřed dcky (desky) móż osmi polí stříhati (zachovávat).*“

AE : *Rytíř čili jezdec se i v moderním šachu pohybuje šikmým skokem na každé třetí pole opačné barvy, než na kterém stojí. Tato figura si stejně jako král uchovala původní chod z té dávné orientální hry a také původní princip – přeskakování. Je to spolu s králem jediná tak zvaně krátkotahová figura hry.*

Pop, čili střelec, u Štítného jezdí „na kosu na třetí pole, a tak vždy jezdí po polích jednostajných, neměně jich. /.../ že na třetí pole jezdí, znamená, že ti kmetové, ješto k radě a k súdovým nálezóm slušejí, trojiego se mají držeti: aby pravému, kdež mohú čím, pomáhali, avšak ne proti právu, aby věrně radili, když súd mají vydati, aby tak vydali, jakož jest doveden.“

AE: *Střelec se pohybuje po šikmých řadách polí čili diagonálách. Z popisu Štítného vyplývá, že v jeho době střelec čili pop skákal, a to v šikmém směru, vždy jen na třetí pole a to pole, které přeskačoval, mohlo být obsazené jakoukoli figurou.*

Věž je u Štítného pojmenována roch, což pochází ze starého indického šachu, kde se nazývala rukh a představovala válečného slona s bojovníky na hřbetě. „Roch jezdí upřímo blíz nebo daleko na každú stranu, má-li cestu, ale nemuž přes jiného, a tak doniž (dokud) jsú šachové každý na svém miestě, dotud roch ani král nebo králová nemohú nikam. /.../ A že nemá jeti přes jiný kámen (figuru) roch, to miení, že úředník králóv i najmenšieho zahubiti svého. že jezdí upřímo, ukazuje, že nemají ti královi úředníci lsti v svých úradech mieti.“

AE: *Platí stále, že věž převzala přímý chod královny a pohybuje se po kolmých sloupcích nebo vodorovně. Ale skákat přes jinou figuru nemůže.*

A nakonec nejslabší figura – pěšáci, u Štítného pieškové, kteří „hru šachovú počínají a všickni jednostajné trhnutie mají, že u prvé (poprvé), doniž (dokud) nepočnú bráti sobě, každý móž na třetí pole, ale potom jedno s jednoho na druhé upřímo.“ Když dojde na konec šachovnice, má pěšák právo jezdit po takových polích jako královna. „To pak, že piešek všecku dcku (šachovnici) projda jako královna jezdití bude, ukazuje, že stateční i z obecného lidu přicházejí k dostojenství.“

AE: *Pohyb pěšců je omezen, mohou táhnout jen kupředu o jedno pole, nikdy zpět. Pouze z počátečního postavení, a to se shoduje se Štítného popisem, mohou v prvním tahu postoupit najednou o dvě pole, ne však přes pole ohrožené soupeřovým pěšcem. Soupeř jej může získat. Jinak táhnou o jedno pole, tzv. braní mimochodem (en passant), šikmo vpřed, vpravo nebo vlevo berou figury. Jestliže bílý pěšec dospěje na 8. a černý na 1. pole, smí se proměnit v kteroukoli figuru své barvy. A nezáleží na tom, jestli je nebo není tato figura ve hře. Může se proměnit i v královnu, ale ne v krále.*

Tomáš ze Štítného zpodobil šachové figury, jejich pohyby a vztahy jako zástupce sociálních vrstev společnosti vrcholného středověku. Při srovnání šachových tahů, jak je vylíčil on a tahů v šachové hře dnes, vidíme jen malé rozdíly. Historie si ve hře šachové podává ruku se současností.

Žirovniční šachisté

Novodobá historie šachu v Žirovnici začala před osmdesáti lety, v roce **1934**. Tehdy vznikl **šachový kroužek** a při S.K.Žirovnice se utvořil šachový odbor. Zásahu na tom měl první předseda šachového odboru **Bořivoj Rataj**. Za dva roky už měl odbor padesát členů a byl vybaven šachovnicemi i šachovými figurami, takže mohl pořádat přátelská utkání se šachisty z Jindřichova Hradce, Třeště a Janštýna. Šachisté – perleťáři vytvořili putovní cenu pro vítěze šachových turnajů: perleťovou šachovnici s plastickým vyobrazením žirovnického hradu v perleťové šálce. V předsednictví odboru se střídali jeho členové, v roce 1936 byl zvolen předsedou Emil Pátek.

K desátému výročí šachu v Žirovnici v roce 1944 uspořádali šachisté od 29. 7. do 31.7. v Žirovnici **Šachové dny**. Z programu, který se zachoval, víme, že tento velkolepý šachový podnik organizoval technický výbor v čele s Ing. Karlem Brdlíkem, organizaci turnaje měli na starosti Mg. Alexandr Jakubovský a Jan Pavlík, finanční zajištění Ignác Fejlek, tisk a propagaci zajišťovali Boleslav Doležal a Miroslav Doležal. Pořadatelé byli Miroslav Doležal, předseda šachového odboru, Miloš Konáš, Karel Krásl, Otto Rataj a Karel Emr. V prostorách žirovnického koupaliště byl pro diváky připraven balet **Živý šach**, který organizovali Miroslav Hejtmánek, Milada Hejtmánková, Libuše Tyšlová a Miroslav Talpa. Koncertovalo Hudební sdružení města Žirovnice. 30.7. pak byla na koupališti simultánní střídavá produkce na stovce šachovnic a hráli ji pražští šachoví mistři Karel Opočenský a Jaroslav Šajtar. 31.7. se hrál Na Panské bleskový turnaj o ceny. O šachových dnech v Žirovnici vysílal po tři dny zprávy také rozhlas a byly natočeny záběry pro filmový týdeník Aktualita.

V **čestném předsednictvu** Šachových dnů byl například MUDr. Miloslav Dufek, primář počátecké nemocnice, Rudolf Hron, starosta Počátek, František Kopp, továrník z Janštýna, Jaroslav Satrapa, továrník ze Studené, Vladimír Tábor, žirovnický obchodník, Ladislav Žemlička, ředitel Perleťářského družstva. V **čestném výboru** byli podnikatelé, řemeslníci, obchodníci, advokáti, učitelé, úředníci žirovniční, jindřichohradečtí, počátečtí, táborští, pelhřimovští, studenští, hornocerekvičtí, kameničtí, je tady uvedeno kolem sto padesáti jmen, mezi nimiž byli ze Žirovnice například T. Bečka, učitel, MUDr. J. Bezecný, obv. lékař, V. Čadek, hostinský, J. Hajný, malíř pokojů, A. Hanzal, malíř pokojů, K. Hlava, perleťář, A. Jirků, lov škeblí, M. Kosma, obchodník, A. Krásl, F. Krásl, J. Krásl, K. Krásl, J. Kříž, perleťáři a obch. s perletí, K. Machač, strojník, F. Michálek, zahradník, L. Raffl, perl., obchodníci J. Rataj a P. Rataj, J. Smrčka, tesař, M. Štědrý, zubař, MVDr. B. Voráček, zvěrolékař, B. Voharčík, perl. Podle pamětníků měly být Šachové dny v Žirovnici svéráznou demonstrací českého živlu v protektorátu a výmluvným, i když za šachové figury skrytým protestem proti nacistické říši.

Po válce se scházeli šachisté v rodinách, například u Žemličků (v Žižkově ul.), u Ederů nebo u Trčků. Členové Šachového klubu chodili do hotelu U

Pustinů (dnes restaurace U Kušů). Klub vedli Miroslav Hejtmánek a Miroslav Krásný. Pan Antonín Eder sem chodil s tatínkem jako chlapec (je ročník 1938) ke konci let čtyřicátých a v padesátých letech a vzpomíná, že se tam hrálo ve středu večer a v neděli odpoledne. „*První šachovnici vévodil suverénně pan Miroslav Hejtmánek, který také vedl trénink. Na druhé šachovnici hrál Miroslav Krásný, na třetí Miloš Konáš st., na čtvrté Ludvík Trčka st., na páté Karel Emr, na šesté Josef Procházka, na sedmé Jiskra Mašková a na osmé já jako dorostenec. Pamatuji si, že hrát chodil ještě Jiří Šimák, Jaroslav Nečas, Vladimír Tábor st., Ludvík Trčka ml., Ladislav Trčka, František Kolář (pokrývač), Jan Žižka, Antonín Eder st., Alois Žemlička, Otto Rataj a další žirovničtí šachisté.*“

Organizovaly se šachové turnaje s účastí pražských šachových mistrů. 17. listopadu 1948 se uskutečnily přednášky o šachu ve škole a v sále hostince U Plíhalů, kam přišla stovka posluchačů. V roce 1949 byl ustaven šachový kroužek, jehož vedoucím byl Miroslav Krásný. Ve Vánočním turnaji v roce 1949 hrál už také jedenáctiletý Antonín Eder a porazil Miroslava Krásného. Turnaj vyhrál a dodnes používá knížku Šachista začátečník, podepsanou panem Krásným.

V roce 1953 vytvořil Miroslav Hejtmánek **putovní perlet'ovou věž** vysokou 30 cm, vyrobenou z bílé pryskyřice a obloženou bílou a černou perletí, pro vítěze Krajského šachistického přeboru Jihlavského kraje, který se měl hrát každý rok. Věž dala Tělocvičná jednota Slavoj (šachový odbor) v roce 1954 pojistit u Československé pojišťovny, n.p. na 5000 Kč. Věž se nezachovala, byla předána jako dar jednomu z cizích družstev, které se turnaje v 50. letech zúčastnily.

Mezi šachisty začátečníky patřil na začátku 50. let také Slavomír Hejtman (roč. 1937), který se naučil hrát šachy na skautském táboře. Vzpomíná, jak byl pyšný a šťastný, když v roce 1952 vyhrál šachový turnaj žáků okresu Kamenice nad Lipou v Žirovnici a jako cenu dostal také on knížku Šachista začátečník. Po skončení základní školní docházky nastoupil do učiliště Vítkovických železáren. „*Šachy jsem hrál i jako učeň a dokonce jsem se probojoval až na přebor republiky v roce 1953. V roce 1957 jsem nastoupil vojenskou službu. Po ní jsem se vrátil do Vítkovic a hrál jsem šachy za Tatran Ostrava. Po rozpadu oddílu jsem přešel do oddílu Cementárny Hranice. Později jsem se vrátil na Vysočinu a fáral jsem tady v uranových dolech. Šachy jsem hrál dál, tentokrát za Počátky, kde jsem byl v klubu deset let.*“

Antonín Eder a Slavomír Hejtman udržují šachovou tradici v Žirovnici i nadále. Dvakrát týdně se scházejí v restauraci U Kušů a přehrávají staré i nové partie. Pan Eder hraje také za Spartak Počátky a povzbuzením je pro něj, že má v rodině šachového nástupce – vnuka, který hrál extraligu mládeže za Říčany a Klatovy a dnes hraje za ŠK Planá n.L. I. divizi.

Oba naši šachisté senioři by uvítali, kdyby se utvořil šachový kroužek pro žáky ZŠ a jsou ochotni začínajícím šachistům poradit. Hraní šachů doporučují jako způsob zlepšení kvality myšlení a podpoření příznivých charakterových

vlastností. Pan Eder připomíná slova šachového mistra světa Emanuela Laskera (1894-1921): „Šach je výcvikem v sebedůvěře, umožňuje najít vhodnou střední cestu mezi přijímáním názorů autority a sebeuplatněním. Musí se v něm spoléhat více na úsudek než na paměť. Nazpaměť se naučit nedá. V šachu, stejně jako v životě, není trvalá porážka ani trvalé vítězství. Prohra, remíza, výhra – to je škála úspěchů v šachu.“

Marie Fronková